

Mgr. Lucie Chlumská

Překladová čeština a její charakteristiky

Translated Czech and its characteristics

Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav Českého národního korpusu. Praha 2015

Posudek oponentky

Mgr. Lucie Chlumská se ve své disertační práci zaměřila na výzkum překladové češtiny. Zjišťuje, do jaké míry a v jakých parametrech se liší od češtiny nepřekladové, zejména v oblasti tzv. překladových univerzálií.

Poprvé je zde pro češtinu prezentován komplexní, kvantitativně podložený popis celé škály jevů souvisejících s předpokládanými rozdíly mezi jazykem překladovým a nepřekladovým. Výsledky výzkumu lze přitom vztáhnout, na rozdíl od dosavadních dílčích studií, k překladové češtině jako celku, protože se opírají o rozsáhlý korpus překladové a nepřekladové češtiny *Jerome*, který autorka pro potřeby práce sestavila.

Při hledání východisek práce a formulaci hypotéz se autorka opírá o výborně zpracovanou teoretickou část práce. Autorka zde konfrontuje různé přístupy k překladu; zaměřuje se hlavně na dvě oblasti, které v sobě její vlastní práce spojuje: uplatnění metod korpusové lingvistiky (včetně statistických metod) v translatoologii a poznatky deskriptivní translatoologie (překladové univerzálie). Autorka ukazuje, že překladové univerzálie (v pojetí Bakerové) jsou obvykle vymezeny poměrně vágně. Aby bylo možné v reálných textech s využitím kvantitativních metod ověřit, že se překladová čeština skutečně liší od češtiny nepřekladové (tj. výchozí hypotéza na rovině teorie) ve sledovaných deskriptivních rysech (simplifikace, konvergence), je třeba nalézt jazykové indikátory a měřitelné formální operátory, které umožní operacionalizaci výchozích hypotéz. Tento přístup je určující pro metodologii celé práce.

Aby mohla popsat rysy překladového jazyka na dostatečně širokém základě, vybudovala autorka velký jednojazyčný srovnatelný korpus *Jerome* (85 milionů pozic), který obsahuje nepřekladové a překladové české texty z oblasti beletrie a odborné literatury vydané v letech 1992-2009. Poměrně zastoupení zdrojových jazyků odpovídá rozložení překladů vydávaných v ČR – výrazně převládají překlady z angličtiny. Aby mohl být v případě potřeby při výzkumu eliminován dominantní vliv jednoho jazyka nebo žánru, byl sestaven ještě menší (5 milionů pozic) vyvážený srovnatelný subkorpus. Díky velikosti korpusu *Jerome* mohla autorka uplatnit převážně kvantitativní přístup a zmapovat překladovou češtinu v dosud neobvyklé šíři. Je zároveň třeba ocenit, že tam, kde lze – na základě výsledků kvantitativní analýzy – očekávat zajímavá data, rozšiřuje autorka výzkum o detailní kvalitativní analýzu daného jevu (viz např. POS-gramy typické pro (ne)překlady).

Těžiště disertační práce představuje kapitola čtyři. Autorka postupně zkoumá jednotlivé rysy překladové češtiny ve srovnání s nepřekladovými texty: postupuje od obecných frekvenčních

charakteristik (distribuce slovních druhů, POS-gramy) k dvěma často citovaným (ale málokdy přesně kvantifikovaným) překladovým univerzáliím, simplifikaci a konvergenci, a k n-gramům (ne)typickým pro překladové texty, které mohou signalizovat tendenci k normalizaci překladu. Současně jsou evaluovány používané statistické testy. Už množství použitých statistických metod je samo o sobě úctyhodné – autorka jasně ukazuje přednosti a nevýhody jednotlivých přístupů a porovnává, co vypovídají o překladovém jazyce (v případě zkoumání frekvenční distribuce slovních druhů tak např. nezůstává u tradičních testů statistické signifikance, ale testuje zároveň tzv. věcnou významnost (DIN), která vypovídá o míře relevance zjištěného výsledku pro charakteristiku zkoumaného typu textu, a to jak u distribuce všech slovních druhů, tak uvnitř jednotlivých tříd). Zvláště jsou vždy uváděny výsledky pro beletrii a pro odbornou literaturu.

Při výzkumu simplifikace se autorka zaměřila na bohatost slovní zásoby a hutnost vyjádření (ty měří pomocí testů zTTR, Yuleova koeficientu K, lexikální hustoty a frekvenční špičky) a na srozumitelnost textu (syntaktické testy zahrnující délku vět a slov). Všechny použité testy jsou opět přesně popsány a je ukázáno, v čem a proč se jejich výsledky mohou lišit (autorka používá vedle obvyklého testu TTR nebo standardizované sTTR novou míru zTTR, která porovnává naměřené hodnoty TTR s referenčními hodnotami a umožňuje srovnání textů nestejně délkou). Všechny testy kromě Yuleova koeficientu ukazují, že překladové texty mají tendenci k nižší lexikální bohatosti, i když rozdíly mezi překlady a nepřeklady nejsou příliš výrazné. Na menším vyváženém subkorpusu testovala autorka také vliv zdrojového jazyka. Ukazuje se, že texty přeložené z angličtiny mají poněkud jiné vlastnosti než ostatní překlady (str. 117).

Průzkum konvergence se zaměřil na dva typy jazykových indikátorů: a) rysy naměřené v rámci výzkumu simplifikace a b) další rysy identifikovatelné pomocí morfologických značek v korpusu *Jerome*. Výzkum ukázal, že v beletrii skutečně lze pozorovat tendenci ke konvergenci překladů – překladové texty tvoří homogennější celek než texty nepřekladové. V odborné literatuře se ale tato tendence neuplatňuje.

Poslední část analýzy představuje sondu do problematiky porovnání typických slovních kombinací v překladech a nepřekladových textech. V literatuře týkající se překladových univerzálií bývá tato oblast zmiňována v souvislosti s normalizací a tzv. ‚unique items hypothesis‘. Jedná se ovšem o tak rozsáhlou oblast, že autorka může prezentovat jen některé výsledky analýzy: zaměřuje se na vybrané 4-gramy, které nejsou specifické pro jeden text nebo téma a neobsahují převážně synsémantika. Jsou popsány nejfrekventovanější 4-gramy, které se vyskytují převážně v překladových nebo v nepřekladových textech (beletristických a odborných). Analýza odhalila zajímavé dílčí rozdíly v užívání n-gramů, které – jak se zdá – souvisejí do značné míry se zdrojovým jazykem. Z hlediska metodologického se zde ukázal další možný směr výzkumu – porovnání se zdrojovými texty překladů a kontrastivní výzkum víceslovných jednotek.

Disertační práce ukázala, že překladová čeština se skutečně od nepřekladové liší. Na vyšší rovině abstrakce jsou však tyto rozdíly poměrně obtížně pozorovatelné. Pozoruhodné výsledky přinesla práce v metodologické oblasti, ať už jde o složení srovnatelného jednojazyčného korpusu, nebo o operacionalizaci obecných výzkumných otázek tak, aby bylo

možné pomocí konkrétních jazykových indikátorů navrhnout specifické metody testování výzkumných hypotéz. V obou oblastech, které sleduje – charakteristiky překladového jazyka a metody jejich měření – ukazuje práce další směry výzkumu, který se díky ní bude moci opřít o přesná, pečlivě dokumentovaná a zajímavě interpretovaná data.

Poznámky a dotazy k jednotlivostem

- Na základě jakých kritérií je vymezen žánr odborné literatury? Zdá se, že texty zařazené do odborného subkorpusu jsou do značné míry heterogenní. Subkorpus zároveň obsahuje některé jazykově velmi specifické typy textů (atlasy hub, kuchařky).
- Jak byla při zkoumání frekvence substantiv od sebe odlišena apelativa a propria?
- Proč je při sledování výskytu interpunkčních znamének započítána zvlášť levá a pravá závorka?
- Z analýzy vyplývá, že překlady beletrie i odborné literatury jsou ‚nominálnější‘ než nepřeklady (obsahují o 2% více substantiv a o 2% méně sloves, také zájmena jsou četnější v překladech). Jak souvisí tento výsledek se simplifikací?
- Je možné, že nižší lexikální hustota souvisí s vyšším zastoupením zájmen v překladech (zřejmě vlivem převládajícího zdrojového jazyka)?
- Proč ukazují výsledky Yuleova testu jiné výsledky než ostatní míry simplifikace?
- Čím by bylo možné vysvětlit, že texty přeložené z angličtiny vykazují v testech simplifikace poněkud jiné výsledky než texty přeložené z jiných jazyků?
- Jak byly vybrány rysy souboru B ve výzkumu konvergence (uvažovalo se také o jevech, které mohou být způsobeny vlivem jiného zdrojového jazyka než angličtiny, str. 122-123)?
- U n-gramů, které se vyskytly prominentně v překladových nebo nepřekladových textech, se často uvádí jejich převládající pozice ve větě (str. 143-145). Proč je pozice pro popis n-gramu důležitá?

Závěr

Předložená práce Mgr. Lucie Chlumské splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce. Doporučuji ji proto k obhajobě a navrhuji klasifikaci *prospěla*.